ANVIOÙ HON LEC'HIOÙ (22)

bro. Ma zo ur ger arouezel hag arouezius en hon yezh eo ar ger *bro*. Gant hennezh e c'hallomp boulc'hañ ur veaj frouezhus a-dreuz an termenoù da reiñ dimp petra eo struktur tiriad hon bro, ha se abaoe an amzerioù koshañ. Ar ger *bro* en deus ivez un istor kemplezh ha hir. Herie an dez e talvez kement ha « pays » (ha n'eo ket rouantelezh pe impalaourieh pe republik pe *reich* zoken, rak ar reseoù zo war dachenn an termeniñ politikel, istorel, ideologel, holl termenoù subjektivel en istor, istor kozh pe istor da zont… kuzumet diouzh an degouezhioù). *Bro* zo ha struktur hag hon bevañ er pemdez.

Met krogomp, just a-walc'h, gant ar pezh a ra hon endro yezhel ha sevenadurel. *Bro*, n'eo ket evel prokliteg met evel ger pe termen kentlakaet : *Bro-Dreger*, *Bro-Leon, Bro-Gernev, Bro-Wened*. Se evit ar broioù brezhonek, nann evit ar broioù o klotañ gant Breizh-Izel (hag a zo uheloc'h evit Breizh-Uhel ! met kement-se, izel *versus* uhel, a vo gwelet). *Bro* a lak ar blotadur da vont endro eta. Nemet gant Gwenediz, ha Leoniz a-wezhioù,, ha n'eo ket hep abeg ! Int a ra un diforc'h kaer ha reizh etre *Bro-Wened* ha *Bro Gwened*, rak unan zo o plegañ dindan statud un anv-gwan hag egile zo dindan statud ar renadenn-anv. Gant se kaver *Bro Kernev, Bro Treger* ivez ! Met, anat, ar pezh a gont eo ar vro, takad yezh ha sevendur an dud. Marteze eo bet kaset an traoù er pelloù gant Tregeriz pan gomzont eus *dañs Treger*, un dañs dezhe o-unan ! Er broioù all zo anv eus *gavotenn, andro, dañs-rount* ha me oar… ar bannieloù o deus stummoù a-bep seurt !

Ha broioù Breizh-Uhel eta : *Bro-Dol* (lod a skriv *Bro-Zol*), *Bro-Naoned* (bet kidnapet gant mevelien Petain…), *Bro-Roazhon*, *Bro-Sant-Brieg* ha *Bro-Sant-Maloù*. Mui pe vui e klot ar broioù-se gant an eskoptioù kozh (diwallomp rak an eskoptioù eo ar reoù o deus plaket o struktur war ar broioù, ha n'eo ket ar c'hontrol), ha sur e klotont gant ar bannoù du (Breizh-Izel) hag ar bannoù gwenn (Breizh-uhel) a gaver war banniel Breizh. Ur banniel awenet gant bannieloù all, hini ar Stadoù-Unanet en o mesk.

Kemplezh ar ger : un toullad implijoù zo dioutañ war-eeun, evel *hemañ zo bro din* pe kalz gwelloc'h, rak kalz aliesoc'h, *ar reoù-se zo broiz din* « ce sont des compatriotes à moi ». *Bro*, an douar hag an dud. Alese an droienn gozh *ur vroad a dud* « une nation ». Ha diwallomp mat rak *broad* ha *broad* zo : unan zo evit an dud zo o chom en ur vro, gant al liester *broiz*, hag egile zo meizad difetis an dud a ra ar vro « nation ». An hini kentañ zo gourel hag an eil zo benel. Ur ger dedennus, rak ur ger all, *kenel* (diwar an henvrezhoneg *kenedl* pe *kenetl* « race, sorte »), anavezet mat en kembraeg *cenedl* « nation », a vije bet moien da vabañ en hon geriadurioù. Met, keuz n'eus ket da gaout, rak ar ger *broad*, er ster-se, zo diouzh ijin ar yezh, da lâret eo diouzh ijin ar vrezhonegerien. Padal e kavan-me kaer-tre al lavarenn gembraeg : *Ur genel hep yezh / Ur genel hep kalon* (« *Cenedl heb iaith / Cenedl heb galon* »). Ar yezh, hon yezh, yezh hon bugale. Evel-se, ent-naturel, *ur vroad a dud* a ro herie *ur vroad* (stumm krenn, « forme absolue » a lâr ar yezhoniezh c'halleg) en yezh ar pemdez.

Ar ger *broad* all zo gourel, evel a zo bet lâret, hag a ro ar ster « habitant(e) d'un pays », gant al liester *broiz*.

Hon ger *bro* zo ambrouger hon buhez, hon sevenadur… hag hon goap. An holl a oar e talvez *bro ar saout* « le plancher des vaches » ! Un droienn all, anavezet en tu Treger-Vihan ha Goueloù : *ar broioù krec'h* evit envel ar broioù zo er reter dezhe hag oc'h ober gant ar galleg, alies ec'h a pelloc'h evit Breizh-Uhel, alies e lakaer ur Frañs bennaket (ha marteze pelloc'h ?). Ha n'eo ket an troiennoù hag a vank… evel *bro ar bara*, ar vro ma weler ar vizer du… pe c'hoazh unan stank mat, *bale bro*, hag en yezh ar pemdez hag er c'hontadennoù hengounel…

Distroomp d'ar penn-kentañ. Ar ger *bro* zo ur ger pangeltiek (pangeltek a vefe gwelloc'h lâret !). Dont a ra hon *bro* diouzh ur protokelteg ***mrogi***-, ur ger o kregiñ gant *m*- eta, evel en heniwerzhoneg *mruig*. Nemet en krenniwerzhoneg eo deuet *bruig*.

En teir yezh predeneg e kaver ar memes stumm, ha kement-mañ, a-gozh-mat : *bro*. Evel en tamm frazenn henvrezhoneg-mañ : *…im pop bro…* « en pep bro ». Hag en Kembre eo bev mat ar ger *bro* herie : *Y Fro Gymraeg* kanet ken kaer gant Meic Stevens, pe c'hoazh an anvadur *papur bro* evit kazetennoù lec'hel bet ken a-bouez evit derc'hel ar c'hembraeg en e blas er gevredigezh en Kembre. Alies o devoa un anv o kregiñ gant ar ger *bro* : *Bro-Arfon*, *Bro-Ystwyth*, etc.

Marteze eo ar ger *bro* hag a gaver er ger brudet *broella* (ur verb kavet er geriadurioù dindan ar stumm *broellañ*). Ur verb anavezet mat war douar bered Eusa : ul lid kinniget, peurliesañ, pan vez kollet ur

martolod, moraer, merdead er mor, hep na vije adkavet e gorf. Ar *broellañ*, un anv-verb, zo lid, met ivez anv ar groaz zo sañset kemer lec'h ar c'horf-marv. Padal eo ar stumm *proella*, gant ur *p*-, sklaer, hag a gaver er reveziadennoù koshañ, evel en XVIIIvet kantved. Sede, diwar *bro* ? pe diwar un droienn latin (ankouaet) o kregiñ gant *pro*… Neb a oar a lavaro.
En galianeg e oa anavezet mat ivez, gant anvioù meuriadoù brudet : *Allo-Broges* « tud eus ur vro all », moarvat evit treiñ « harluidi »,
Pelloc'h c'hoazh e teu diouzh ur protoindezeuropek **morg-* gant ar ster « bevenn », kar eo ivez d'al latin *margō* « bevenn, marz », ha d'un nebeud yezhoù indezeuropek all c'hoazh. Hon ger modern *merk* a deu ivez eus ur familh gerioù heñvel, met diwar ar yezhoù germanek kentoc'h, diwar **marka-* (tost d'al latin *margo*).
Dedennus eo gwelet penaos eo ar pezh hag a ro termen d'un tiriad hag a zo deuet anv an tiriad. Soñjomp zo un toullad anvioù lec'hioù, amañ hag ahont, hag o deus miret ar sistem-se : anv al lec'h zo roet gant e dermen, gant geriennoù evel *koad, gwazh, tosenn, iliz*, etc. Da skouer, un toullad anvioù evel *Keriliz* ne verkont ket un iliz, met an douar, ar park, al lec'h, ar menaj zo en kichen.
Un evezhiadennig evit ar reoù hag a gavfe iskis an *mr-* kentañ. N'eo ket ar ger nemetañ, evel-se : bezañ zo, da skouer, eus hon ger *bleud* « farine ». Hennezh a deu eus ur protokelteg **mlato-* « tener, blot ». A oa *mláith* en heniwerzhoneg, zo *blawd* « bleud » en kembraeg ha *blot* en henvrezhoneg (anat e oa hir an *o*). **Mr-* ha **ml-* kozh.
Ha n'haller ket chom hep menegiñ anv bro hon c'hendirvi tramor : *Kembre*, anv roet evel-se pe dost en Kartularioù Landevenneg & Kemperle (etre an XIvet hag an XIIvet kantved), a ziskouez bezañ kar d'ar c'hembraeg modern *Cymru* « pays de Galles ». Un anv o tont eus **com-brogi-* « eus ar memes bro » (ret eo keñveriañ anv an *Allobroges* !).
Ha sede, *bro* ha *bro* zo. Unan a sach hon evezh, avat. Ur vro taolennet gant Moleneziz en deroù ar c'hantved kozh (en 1924), dastumet gant Jozef Kuilhandr, barzh ha yezhour brudet, bet stummet gant ur Jozef all, eus penn all ar vro, Jozef Loth. Sede m'en devoa hon Jozef kavet hag eilskrivet : *bro ar re yaouank* evit komz eus ar bed all. Kement-mañ zo evit hon lakaat da soñjal en *Tír-na-nÓg* hon c'hendirvi Iwerzhon. Un heklev kaer a-dreuz an daou ved.
[da vezañ kendalc'het]

Herve Bihan

Levrlennadur
[a vo roet en dibenn al lodenn diwezhañ]